
«ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΣΕΙΣΜΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ» ΣΤΟΝ 16ο ΛΟΓΟ ΤΗΣ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ ΤΟΥ ΕΓΚΛΕΙΣΤΟΥ

► ΛΟΥΚΑΣ Α. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ

Πανεπιστήμιο Λευκωσίας, Κύπρος
panayiotou.l@unic.ac.cy

Περίληψη

Ο άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος, Πατέρας και Διδάσκαλος της εν Κύπρω Εκκλησίας, αλλά και της εν γένει Ορθοδοξίας, κατέχει κεντρική θέση στην ιστορία και τη ζωή της Μεγαλονήσου. Η ζωή, η δράση και η συγγραφή των έργων του συμπίπτει με μια περίοδο ιδιαίτερα κρίσιμη για την ιστορία της Νήσου, μιας και ζει στη δύση της Βυζαντινής κυριαρχίας, την επτάχρονη τυραννία του αυτοχρισμένου βασιλιά, Ισαάκιου Κομνηνού, και στις αρχές της Φραγκοκρατίας. Μέσα από το πλήθος των σελίδων των διασωθέντων συγγραμμάτων του, πέρα από τις πνευματικές αναβάσεις, τις οποίες μας προσφέρει, μας καθιστά, συγχρόνως, κοινωνούς ενός πλήθους ιστορικών, πρωτογενών εν πολλοίς, πληροφοριών, ιδιαίτερα για φυσικά φαινόμενα, τα οποία επισυνέβησαν και επηρέασαν την ιδιαίτερη του πατρίδα και όχι μόνο.

Ανάμεσα στις ιστορικές πληροφορίες για φυσικά φαινόμενα, που μας κοινοποιεί μέσω των Συγγραμμάτων του, είναι και οι αναφορές του σε διάφορους σεισμούς, που βίωσε ο ίδιος ή και για όσους περιήλθαν εις γνώση του. Στην *Πανηγυρική* του αφιερώνει, ειδικά, έναν από τους λόγους του στο θέμα αυτό. Πρόκειται για τον ιστ' Λόγο του, ο οποίος αποτελεί «ἐγκώμιον εις τόν ἅγιον καὶ ἔνδοξον μεγαλομάρτυρα Χριστοῦ Δημήτριον». Στον Λόγο αυτό, που επιγράφεται: «Ἀναμνήσεις περί σεισμῶν διαφόρων καὶ ζήτησις περί τούτων καὶ περί Θεοῦ κηδεμονίας», αναζητεί να δώσει απάντηση στην «αἰτίαν δι' ἣν ἡ γῆ τρέμει καὶ κατασείεται» και κάνει αναφορά σε διάφορους σεισμούς, είτε προγενέστερους του, είτε σύγχρονους του. Οι πλείστοι από αυτούς αφορούν την Κωνσταντινούπολη, αλλά και άλλες περιοχές της αυτοκρατορίας και, ως φαίνεται, βασική πηγή πληροφορήσής του, για τα γεγονότα αυτά, είναι το περίφημο *Συναξάριον* της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως.

Λέξεις κλειδιά: Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος, Πανηγυρική, σεισμοί, Κωνσταντινούπολη, Αντιόχεια, Πάφος

Εισαγωγή

Στο πλαίσιο των ερευνητικών αναψηλαφήσεών μας στο πλούσιο και πολυσήμαντο έργο της γραφίδος του καθερχθέντος εν τη Εγκλείστρα της Πάφου αγίου Νεοφύτου, θα επιχειρήσουμε, στην παρούσα εργασία, να αξιοποιήσουμε αυτές τις πολύ σπουδαίες ιστορικές μαρτυρίες των φυσικογεωλογικών συμβάντων, που μας καταθέτει στον 16ο Λόγο της *Πανηγυρικής* του. Η μελέτη σκοπό έχει την ανάδειξη της σημασίας του εκκλησιαστικού συγγραφέως ως μίας εκ των πλέον αξιόπιστων πηγών του 12ου αι., η οποία συμβάλλει και στην ιστορική μελέτη και έρευνα των σεισμών και των συνεπειών τους. Παράλληλα, πέρα από την κατάθεση των «ἀναμνήσεων περί σεισμῶν διαφόρων», ο ίδιος ο συγγραφέας, με τον τίτλο του εν λόγω

λόγου του, μας οδηγεί αναπόφευκτα και στην ενασχόληση με τη θεολογική ερμηνεία των αιτιών των φαινομένων αυτών. Ο Άγιος, ως αφοσιωμένος εργάτης του Χριστού, επιχειρεί να εξαγάγει διδάγματα και δι' αυτών να μνησεί με απλότητα τις ψυχές των ανθρώπων στον δρόμο της αρετής και της σωτηρίας.

Σημειώνεται ότι οι πηγές τεκμηρίωσης, που οριοθετούν το ερευνητικό πλαίσιο του αντικειμένου της παρούσας μελέτης και αποτελούν τη βάση της ιστορικής μας προσέγγισης, είναι το κείμενο του ίδιου του αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, όπως και περαιτέρω πρωτογενείς πηγές και η σύγχρονη βιβλιογραφία. Στο πλαίσιο, τέλος, μελέτης των πηγών επιχειρούνται οι εξής προσεγγίσεις:

α. η τεκμηρίωση της προέλευσης και της ένταξης των πηγών στο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο,

β. η κειμενική προσέγγιση, που περιλαμβάνει την εξαγωγή των πληροφοριών και την ερμηνεία των πηγών,

γ. η διακειμενική προσέγγιση, που αφορά τον συσχετισμό και τη σύγκριση των πηγών και

δ. η απόδοση του τελικού αποτελέσματος μετά την αναλυτική προσέγγιση και την κριτική των πηγών.

Εν κατακλείδι, στο πλαίσιο εφαρμογής της ιστορικής μεθόδου, επισημαίνεται ο προβληματισμός, η ανάλυση, η έρευνα και ο προσδιορισμός των απαραίτητων ιστορικών παραγόντων, που θα συμβάλουν στον σκοπό της μελέτης, χωρίς, ασφαλώς, να παραθεωρούνται και οι θεολογικές παράμετροι.

A. Ο βίος και η συγγραφική δραστηριότητα του αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου

Ο άγιος Νεόφυτος, ο θεοφόρος τούτος Πατέρας και Διδάσκαλος της εν Κύπρω Εκκλησίας, αλλά και της εν γένει Ορθοδοξίας, κατέχει κεντρική θέση στην ιστορία και τη ζωή της Μεγαλονήσου.¹ Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι ο Γερμανός ακαδημαϊκός και θεμελιωτής της βυζαντινής φιλολογίας Κάρολος Κρουμβάχερ (Karl Krumbacher), στο περίφημο έργο του *Ιστορία της Βυζαντινής (sic) Λογοτεχνίας*, συναριθμεί, ανάμεσα στους διακεκριμένους εκκλησιαστικούς ρήτορες και λογίους του 12ου αι., και τον αναλφάβητο, ως τα δεκαοκτώ του χρόνια,² και ταπεινής καταγωγής πρεσβύτερο, μοναχό και έγκλειστο Νεόφυτο μαζί με τους αγίους Ευστάθιο Θεσσαλονίκης και Μιχαήλ Χωνιάτη ή Ακομινάτο.³ Χαρακτηρίζεται, επίσης, από ερευνητές του έργου του, ως «Χρυσόστομος της Κύπρου»,⁴ αλλά και ως ο μεγαλύτερος μοναστικός συγγραφέας της βυζαντινής Κύπρου.⁵ Η ζωή, η δράση και η συγγραφή των έργων του συμπίπτει με μια περίοδο ιδιαίτερα κρίσιμη για την ιστορία της Νήσου, μιας και ζει στη δύση της Βυζαντινής κυριαρχίας, την επτάχρονη τυραννία του αυτοχρισμένου βασιλιά, Ισαάκιου Κομνηνού και στις αρχές της Φραγκοκρατίας. Με τα μεστά θεολογικού περιεχομένου κείμενά του, τα οποία αποτελούν σπουδαία παρακαταθήκη και κληρονομιά για την ορθόδοξη παράδοση, προσπαθεί να περιχαράκώσει και να θωρακίσει πνευματικά τους συν αυτώ ασκουμένους μοναχούς, αλλά και να ανταποκριθεί στις πνευματικές ανάγκες του πιστού λαού του Θεού και της εποχής του. Παράλληλα, μέσα από το πλήθος των σελίδων των διασωθέντων συγγραμμάτων του, πέρα από τις πνευματικές αναβάσεις, τις οποίες μας προσφέρει, μας καθιστά, συγχρόνως, κοινωνούς ενός πλήθους ιστορικών, πρωτογενών, εν πολλοίς, πληροφοριών, αλλά και αρκετών φυσικών φαινομένων, τα οποία επισυνέβησαν και επηρέασαν την ιδιαίτερή του πατρίδα και όχι μόνο. Η περιγραφή, μάλιστα, των ιστορικών αυτών δρώμενων, αλλά και των διαφόρων φυσικών φαινομένων της εποχής του,

1. Βλ. περισσότερα στο: Λουκάς Α. Παναγιώτου, «Χαλεποί λυμεῶνες. Λιμοί, λοιμοί, ανομβρίες, εκλείψεις στα έργα του αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου», *Ενατενίσαις*, τχ. 40 (Ιανουάριος–Ιούνιος 2023), σσ. 153–159.

2. Όπως ο ίδιος ο Άγιος τονίζει: «ως ετών δέκα και οκτώ και αφικόμενην προς την θείαν μάνδραν και ποιμήνην αυτού, απλάστου τε και αμαθούς προβάτου διενήνοχα ουδέν, μηδέν όλως ειδώς τι εστί το άλφα ή τι εστί το βήτα και τα εξής». Βλ. Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Συγγράμματα*, τ. Γ', *Πανηγυρική, Λόγος 21ος*, Πάφος 1999, σ. 392, στ. 17–21.

3. Karl Krumbacher, *Ιστορία της Βυζαντινής (sic) λογοτεχνίας*, μτφρ. Γεωργίου Σωτηριάδη, τ. Α', Εν Αθήναις 1897, σ. 425.

4. Ανδρέας Χρ. Μερακλής, *Ο βίος και τα έργα του Αγίου Νεοφύτου και σύντομος ιστορία της Ιεράς Μονής του*, έκδ. Ιερά Μονή Αγίου Νεοφύτου, Λευκωσία 1976, σ. 81.

5. Βλ. Βενέδικτος (Πάυλος) Εγκλεζάκης, «Νεοφύτου του Εγκλείστου, Περὶ των Χριστοῦ εντολών», στο *Είκοσι μελέται διὰ την Εκκλησίαν Κύπρου*, έκδ. Ίδρυμα Α. Γ. Λεβέντη, Μορφωτικόν Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1996, σ. 298.

όπως εύστοχα επισημαίνει στο Προλογικό Σημείωμα της έκδοσης των *Συγγραμμάτων* του Αγίου, ο Ηγούμενος της Μονής του Αγίου Νεοφύτου, Επίσκοπος Χύτρων Λεόντιος, γίνεται «όχι υπό το πρίσμα του ουδέτερου παρατηρητή, αλλά με τον πόνο και την οδύνη του πνευματικού ανθρώπου, που βλέπει τον λαό του να ταλαιπωρείται και να υποφέρει».⁶

Συνεχίζοντας, λοιπόν, τις ερευνητικές αναψηλαφήσεις μας στο πλούσιο και πολυσήμαντο έργο της γραφίδος του καθειρχθέντος εν τη Εγκλείστρα της Πάφου Αγίου, θα επιχειρήσουμε, για άλλη μια φορά, να αξιοποιήσουμε αυτές τις πολύ σπουδαίες ιστορικές μαρτυρίες των συμβάντων, που μας καταθέτει. Ειδικότερα θα αποτολμήσουμε να εξετάσουμε μια άλλη πτυχή των ιστορικών πληροφοριών του, που δεν είναι άλλη από τις αναφορές του σε διαφόρους σεισμούς, που βίωσε ο ίδιος, ή και για όσους περιήλθαν εις γνώση του και μας τους κοινοποιεί μέσω των *Συγγραμμάτων* του.

Ο εκ Λευκάρων ορμώμενος σημαντικότητας τούτος εκκλησιαστικός συγγραφέας, πέρα από τις σποραδικές αναφορές του σε διάφορα φυσικά φαινόμενα, τα οποία συνδυάζονταν και με σεισμικές δράσεις, όπως, επί παραδείγματι, στο *Πεντηκοντακέφαλον* και την *Τυπικήν Διαθήκην*, αφιερώνει ειδικά στο βιβλίο *Πανηγυρική*, έναν εκ των Λόγων του, στο θέμα αυτό. Πρόκειται για τον 16ο Λόγο του, ο οποίος αποτελεί «ἐγκώμιον εις τόν ἅγιον καί ἔνδοξον μεγαλομάρτυρα Χριστοῦ Δημητρίου». Αφορμή για τη συγγραφή του εν λόγω Λόγου του Νεοφύτου είναι το γεγονός, ότι στην Ακολουθία της εορτής του αγίου Δημητρίου, ανάμεσα στα στιχηρά τροπάρια, που ψάλλονται κατά την ημέρα αυτή, συγκαταλέγεται και ο σχετικός Κανόνας Ιωσήφ του υμνογράφου, τον οποίο συνέγραψε εις ανάμνηση του καταστρεπτικότητας σεισμού της 26ης Οκτωβρίου του 740 μ.Χ., επί αυτοκράτορα Λέοντος Γ' Ισαύρου. Στον Λόγο αυτό, που επιγράφεται: «Ἀναμνήσεις περί σεισμῶν διαφόρων καί ζήτησις περί τούτων καί περί Θεοῦ κηδεμονίας», αναζητεί να δώσει απάντηση στην «αἰτίαν δι' ἣν ἡ γῆ τρέμει καί κατασειείται» και, πέρα από τις δέουσες ψυχοφελείς εξηγήσεις, τις οποίες μας παρέχει, κάνει αναφορά σε διαφόρους σεισμούς, είτε προγενέστερους του, είτε σύγχρονους του. Οι πλείστοι απ' αυτούς αφορούν τη Βασιλεύουσα Πόλη του Κωνσταντίνου, αλλά και άλλες περιοχές της αυτοκρατορίας και, ως φαίνεται, βασική πηγή πληροφόρησης του Εγκλείστου, για τα γεγονότα αυτά, είναι το περίφημο *Συναξάριον της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως*.

Επιβάλλεται να επισημανθεί στο σημείο αυτό, ότι η χρονολογική παράθεση των περιγραφόμενων σεισμών γίνεται με βάση τη σειρά που παρουσιάζονται στο, υπό αναφορά, έργο του αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου.

Β. Σεισμικές αναφορές στο έργο του αγίου Νεοφύτου

1. Επί της βασιλείας Θεοδοσίου του Μικρού (401–450 μ.Χ.)

Ο πρώτος σεισμός, στον οποίο κάνει αναφορά ο ερημίτης της Πάφου, έγινε επί της βασιλείας του Θεοδοσίου του Μικρού (401–450) και Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Πρόκλου (;–466), στις 25 Σεπτεμβρίου το 437 μ.Χ. Ο σεισμός ήταν ιδιαίτερα σφοδρός και καταστροφικός. Το μέγεθός του υπολογίζεται σε 6,8 Ρίχτερ και η έντασή του σε 9 βαθμούς της κλίμακας Μερκάλι.⁷ Συνοδεύτηκε από συνεχείς και πολυήμερες μετασεισμικές δονήσεις, «ἐπὶ τέσσαρας μῆνας»,⁸ όπως μας πληροφορεί ο χρονογράφος Θεοφάνης, με αποτέλεσμα ο λαός της Βασιλεύουσας να πανικοβληθεί και «ὥς μικροῦ δεῖν ἔρημον ἀνθρώπων ἑναπομείναι τὴν πόλιν».⁹ Αποτέλεσμα του πανικού ήταν ο λαός, οι Αρχές και Εξουσίες του τόπου να διημερεύουν έξω στο ύπαιθρο σε μία περιοχή, που ονομαζόταν «Κάμπος».

6. Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Συγγράμματα*, τ. Α', σ. ιβ'.

7. Βλ. Παναγιώτης Ι. Σπυρόπουλος, *Χρονικό των σεισμών της Ελλάδος από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα–Ιωάννινα 1997, σ. 386.

8. Βλ. Theophanis, *Chronographia*, εκδ. Carolus de Boor, τ. I, Lipsiae 1883–1885, σ. 93, στ. 6–7.

9. Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Συγγράμματα*, τ. Γ', *Πανηγυρική, Λόγος 16ος*, ό.π., σ. 328, §4, στ. 38–39.

10. Hippolytus Delahaye (έκδ.), *Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae*, Bruxellis 1902, στ. 80, 12–13.
11. Ιωάννης Μαλάλας, *Χρονογραφία*, Βόννη 1880, σ. 364, 1–2.
12. Μιχαήλ του Γλυκά Σικελιώτου, *Βίβλος Χρονική*, τόμ. 3, Βενετία 1729, σ. 201 C.
13. Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πανηγυρική, Λόγος 16ος*, ό.π., σ. 329, §5, στ. 42–43.
14. Βλ. Stephanus Wahlgren (επιμ.), *Symeonis Magistri et Logothetae Chronicon*, εκδ. Walter de Gruyter, Berlin 2006, σ. 127, (97, 10).
15. Το περιστατικό αυτό διασώζουν, επίσης, το *Συναξάριον Κωνσταντινουπόλεως*, αλλά και οι βυζαντινοί χρονογράφοι Θεοφάνης ο Ομολογητής, Γεώργιος Κεδρηνός κ.ά. Ο τόπος, στον οποίο υψώθηκε το παιδί, ονομάστηκε έκτοτε ως «Ψωμα Θείο» και κατά λαϊκή παραφθορά άλλαξε και έγινε Ψωμαθείά.
16. Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πανηγυρική, Λόγος 16ος*, ό.π., σ. 329, §7, στ. 69–70.
17. Theophanis, *Chronographia*, ό.π., σ. 93, στ. 18–19.
18. Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πανηγυρική, Λόγος 16ος*, ό.π., σ. 330, §8, στ. 74–75.
19. Theophanis, *Chronographia*, ό.π., σ. 412, στ. 6–8.
20. Βλ. Robert Grigg, «"Symphōnian Aeidō tēs Basileias": An Image of Imperial Harmony on the Base of the Column of Arcadius», *The Art Bulletin* 59.4 (December 1977), σσ. 469–482.
21. Ο Ξηρόλοφος, ο έβδομος από τους λόφους της Κωνσταντινούπολης, βρισκόταν εντός των Θεοδοσιανών τειχών, στη δυτική πλευρά της Πόλης και έφτανε μέχρι τη θάλασσα του Μαρμαρά. Πάνω σε αυτόν ήταν χτισμένη η αγορά του Αρκαδίου, βλ. Raymond Janin, *Constantinople Byzantine, Développement Urbain et Répertoire Topographique*, Paris 21964, σσ. 439–440.
22. Η Χρυσή Πύλη βρισκόταν στο νότιο άκρο των τειχών της Κωνσταντινούπολης και αποτελούσε τη μνημειώδη, θριαμβευτική και τελετουργική είσοδο της Πόλης, από την οποία εισέρχονταν οι βυζαντινοί αυτοκράτορες κατά την επιστροφή τους από τις νικηφόρες στρατιωτικές επιχειρήσεις. Αποτελείτο από τέσσερις τεράστιους

Μπροστά στη φοβερή τούτη απειλή ο Πατριάρχης Πρόκλος με τον αυτοκράτορα έκαναν πάνδημες λιτανείες και δεήσεις, εκζητώντας το έλεος του Θεού και ψάλλοντας εκτενώς και «επί πολλές ώρας τὸ “Κύριε ἐλέησον”».¹⁰ Κατά τις λιτανείες αυτές, όπως μας πληροφορεί ο χρονογράφος Ιωάννης Μαλάλας, «ο αυτοκράτωρ ἐλιτάνευσε μετὰ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ ὄχλου καὶ τοῦ κλήρου ἀνυπόδητος ἐπὶ ἡμέρας πολλὰς».¹¹ Το πιο πάνω γεγονός επιβεβαιώνει και ο Μιχαήλ Γλυκάς, ο οποίος αναφέρει, ότι τόσο ο Πατριάρχης Πρόκλος όσο και ο αυτοκράτωρ Θεοδόσιος μετείχαν στις ικετήριες αυτές λιτανείες ανυπόδητοι, ενώ προσθέτει, ότι από τον σεισμό κατέπεσαν τα τείχη της Πόλης και μεγάλο μέρος από αυτή.¹²

Ο άγιος Νεόφυτος αποδίδει τη σεισμική αυτή αναταραχή στο γεγονός, «ὅτι κακοφρόνως αἰρετικοὶ τινες ἐπεχείρουν διδάσκειν διεστραμμένα».¹³ Υποστηρίζει, ότι οι θεοπασχίτες, οι οπαδοί του μονοφυσίτη Πέτρου του Γναφέα, με την αιρετική τους διδασκαλία, σύμφωνα με την οποία κατά τη Σταύρωση έπαθε και αυτή η ίδια η θεία φύση του Χριστού, επέφεραν τη δικαία οργή του Θεού, η οποία εκφράστηκε δια της σεισμικής ακολουθίας. Στην ίδια αναφορά του ο συγγραφέας της *Πανηγυρικής* καταθέτει, στη συνέχεια, και ένα άλλο γεγονός, μέσω του οποίου ο Θεός θέλησε να πληροφορήσει τους ανθρώπους για το πώς πρέπει να τον υμνούν σωστά. Πρόκειται για τη διήγηση της αρπαγής, «ἐν τῇ λιτῇ τοῦ Κάμπου»,¹⁴ ψηλά στον αέρα και μπροστά σε όλους ενός παιδιού, το οποίο, όταν νεφέλη το επανέφερε ξανά στη γη, αποκάλυψε σε όλους, ότι οι χοροὶ των αγγέλων στον ουρανό ψάλλουν τον Τρισάγιον Ὑμνον, λέγοντας: «Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς», χωρίς, δηλαδή, τη θεοπασχίτικη προσθήκη του «ὁ Σταυρωθεὶς δι’ ἡμᾶς».¹⁵ Μετά την απαγγελία του αποκαλυφθέντος Ὑμνου, «ὁ ἄσχετος ἐκεῖνος ἔστη σεισμός ἐλέφ Θεοῦ».¹⁶ Με αφορμή το θαυμαστό τούτο γεγονός η Πουλχερία και ο αδελφός της αυτοκράτορας Θεοδόσιος «ἐθέσπισαν κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὸν θεῖον τοῦτον ψάλλεσθαι ὕμνον»¹⁷ και από τότε μέχρι και σήμερα ο Τρισάγιος αυτός ὕμνος ψάλλεται ανελλιπῶς από όλες τις κατά τόπους Εκκλησίες.

2. Επί της βασιλείας Λέοντος Ισαύρου (685–741 μ.Χ.)

Ο δεύτερος σεισμός, για τον οποίο κάνει λόγο ο συγγραφέας μας είναι αυτός της 26ης Οκτωβρίου, «ἐπὶ βασιλείας Λέοντος Γ’ Ἰσαύρου τοῦ μισοχρίστου καὶ εἰκονομάχου». Ήταν ιδιαίτερα ισχυρός και είχε ως επακόλουθο «πλείστους οἴκους καὶ ναούς καὶ τείχη καταπεσεῖν»,¹⁸ αλλά και προκάλεσε τον θάνατο 1.000 και πλέον ανθρώπων. Ο χρονογράφος Θεοφάνης ο Ομολογητής μας πληροφορεί ότι ο σεισμός αυτός ήταν «μέγας καὶ φοβερός ... καὶ ἐπτώθησαν ἐκκλησίαι καὶ μοναστήρια, λαὸς τε πολὺς τέθνηκε».¹⁹ Σημειώνει, επιπρόσθετα, ότι, εξαιτίας του, έπεσε ο ανδριάντας του Μεγάλου Κωνσταντίνου, που υψωνόταν πάνω από την Πύλη του Αττάλου, καθώς και ο ανδριάντας του Αττάλου. Αντίστοιχα κατέπεσε το άγαλμα του Αρκαδίου,²⁰ που υπήρχε πάνω στην ομώνυμη στήλη του Ξηρόλοφου.²¹ Καταστράφηκε, ακόμη, και ο ανδριάντας του Μεγάλου Θεοδοσίου, που βρισκόταν πάνω από τη Χρυσή Πύλη.²² Παράλληλα, κατέρρευσαν τα Θεοδοσιανά τείχη και γκρεμίστηκαν τα χερσαία τείχη της Βασιλίδος των Πόλεων, ενώ καταστράφηκαν πόλεις και χωριά στη Θράκη. Το φονικό πέραςμα του εγκέλαδου επέφερε ανυπολόγιστες καταστροφές στην πρωτεύουσα της Βιθυνίας Νικομήδεια, καθώς και στις πόλεις Πραίνετος και Νίκαια. Ο Θεοφάνης επισημαίνει, μάλιστα, ότι στη Νίκαια το μόνο που διασώθηκε ήταν μία εκκλησία. Αντίστοιχα ο σεισμός έγινε αισθητός σε περιοχές της παλαιάς Ελλάδας, όπως η Θεσσαλία, καθώς και στην

πύργους και οι πόρτες της ήταν πράγματι καλυμμένες κάποτε με χρυσό. Βλ. Cyril Mango, "The Triumphal Way of Constantinople and the Golden Gate", *Dumbarton Oaks Papers* 54 (2000), σσ. 182–183, Raymond Janin, *Constantinople Byzantine*, ό.π., σ. 269.

23. Βλ. σχετικό πίνακα στο: Βασίλης Παπαζάχος, Κατερίνα Παπαζάχου, *Οι σεισμοί της Ελλάδας*, εκδ. Ζήτη, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 62.

24. Theophanis, *Chronographia*, ό.π., σ. 412, στ. 15. Βλ., επίσης, Β. Παπαζάχος, Κ. Παπαζάχου, *Οι σεισμοί...*, ό.π., σ. 178.

25. *Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanum*, ό.π., στ. 166, 31–37.

26. Βλ. Juan Mateos, *Le Typicon de la Grande Église*, Roma 1962, σ. 78, στ. 18–20.

27. Βλ. Γεωργίου του Κεδρηνού, *Σύνοψις Ιστοριών*, PG 121, 880 BC.

28. Γεωργίου Μοναχού, *Χρονικόν σύντομον εκ διαφόρων χρονογράφων και εξηγητών*, edidit E. De Muralto, Petropoli 1859, σ. 636, στ. 9–20.

29. Βλ. Nicephoros Patriarch of Constantinople, *Short History*, εκδ. Cyril Mango, (Corpus Fontium Historiae Byzantinae XIII), Washington 1990, σ. 132, § 63.

30. Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πανηγυρική, Λόγος 16ος*, ό.π., σ. 330, §8, στ. 75–76.

31. Ό.π., στ. 78

32. Ό.π., § 9, στ. 80.

33. Ό.π. Το γεγονός αυτό αναφέρεται και στο *Συναξάριον Κωνσταντινουπόλεως*, στις 6 Νοεμβρίου. Βλ. *Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanum*, ό.π., στ. 198, 7–199, 12.

34. Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πανηγυρική, Λόγος 16ος*, ό.π., σ. 330, § 9, στ. 81–84.

35. Ό.π., § 10, στ. 89–92.

36. Βλ. περισσότερα στο: Ιωάννης Αντ. Παναγιωτόπουλος, «Το ηφαιστειο της Θήρας και η Εικονομαχία», *Θεολογία*, τ. Π' (2009), τχ. 1.

37. Theophanis, *Chronographia*, ό.π., σ. 404, στ. 23–25. Βλ., επίσης, Nicephoros, *Short History*, ό.π., σ. 128, § 59.

38. Theophanis, *Chronographia*, ό.π., σ. 405, στ. 1–2, «ὅς τήν κατ' αὐτοῦ θείαν ὀργήν ὑπὲρ ἑαυτοῦ λογισάμενος ἀναιδέστερον κατὰ τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων ἤγειρε πόλεμον». Βλ., επίσης, Nicephoros, *Short History*, ό.π., σ. 128, § 60.

παλαιά Αγχίαλο στη Βουλγαρία. Ο ισχυρότατος τούτος σεισμός είχε ως επίκεντρο τη θάλασσα του Μαρμαρά και το μέγεθός του υπολογίζεται ότι ήταν 7,5 βαθμοί της κλίμακας Ρίχτερ.²³ Επιπρόσθετα από τα συμφραζόμενα του χρονογράφου μας, ότι «ἀπέφυγε δέ καὶ ἡ θάλασσα τῶν ἰδίων ὄρων ἐν τισὶ τόποις»,²⁴ προκύπτει το συμπέρασμα, ότι ο σεισμός τούτος προκάλεσε και θαλάσσια παλιρροιακά κύματα γνωστότερα ως τσουνάμι.

Αναφορά στον σεισμό, που έπληξε την Πόλη και την ευρύτερη περιοχή της, κάνουν, επίσης, το *Συναξάριον Κωνσταντινουπόλεως*,²⁵ ο συντάκτης του *Τυπικού της Μεγάλης Εκκλησίας*,²⁶ οι χρονογράφοι Γεώργιος Κεδρηνός,²⁷ Γεώργιος Μοναχός²⁸ κ.ά. Ο Κωνσταντινουπόλεως Νικηφόρος, πέραν των όσων μας μεταφέρει ο Θεοφάνης, προσθέτει, ότι ανάμεσα στα κτήρια, που επλήγησαν, είναι και ο παρά την Αγία Σοφία ναός, ο αφιερωμένος στην αγία Ειρήνη. Σημειώνει, ακόμη, ότι οι μετασεισμικές δονήσεις συνεχίστηκαν για έναν ολόκληρο χρόνο και ότι οι περισσότεροι κάτοικοι της πρωτεύουσας του Βυζαντίου αναγκάστηκαν να εξέλθουν των τειχών και να διαμένουν σε καλύβες στην ύπαιθρο.²⁹

Τα τεκτονικά τούτα γεγονότα και οι καταστρεπτικές τους συνέπειες, σύμφωνα με όσα γράφει ο ερημίτης Άγιος της Πάφου, έγιναν, «ἵνα τάχα συνήσει ὁ ἀσεβὴς βασιλεὺς καὶ ἀλάστωρ μὴ θεομαχεῖν».³⁰ Και συνεχίζει, λέγοντας, ότι δυστυχώς ο ιδρυτής της δυναστείας των Ισαύρων και πρώτος εικονομάχος αυτοκράτορας Λέων Γ' (726–741), «οὐ συνήκε», δεν άλλαξε τη στάση του έναντι του θέματος της τιμής των ιερών εικόνων με αποτέλεσμα, όταν ένα χρόνο αργότερα απέθανε, «παρεδόθη τῷ “πυρὶ τῷ ἀσβέστῳ”»,³¹ όπως προσθέτει ο άγιος Νεόφυτος.

Ο συγγραφέας μας, πέρα από όσα γράφει για την ενεργοποίηση των σεισμικών ρηγμάτων «ἐπὶ βασιλείας Λέοντος τοῦ μεγάλου», κάνει αναφορά και σε ένα άλλο φυσικό φαινόμενο, μια νέα θεοσημία, η οποία, όπως επισημαίνει, είναι «παντός σεισμοῦ βαρυτέρα».³² Στη σκέψη του, το γεγονός αυτό, αποτελεί, ουσιαστικά, το προανάκρουσμα των συνεπειών της εικονομαχικής πολιτικής του Λέοντος Γ'. «Κατὰ τήν ἕκτην καὶ αὐθὶς τοῦ Ὀκτωβρίου μηνός»,³³ όπως σημειώνει, χωρίς να κάνει αναφορά σε χρονολογία, «ῶφθησαν ἐν τῷ ἀέρι παρασυνήθεις πυρφοροῦσαι νεφέλαι καὶ ὅσον οὐπὼ πῦρ βρέχειν προσαπειλοῦσαι καὶ καταφλέξει τήν πόλιν ὡς τὰ Σόδομα πάλαι».³⁴ Όμως, αντ' αυτού, «ὁ ἀγαθώτατος Κύριος ἔβρεξε μέλαιναν ζέουσιν αἰθάλην ὥσπερ ἀπὸ καμίνου ἀφ' ὥρας ἑσπερινῆς μέχρι μεσονυκτίου, ὡς καλυφθῆναι τήν γῆν, παρά μικροῦ ἕως γονάτου ἀνδρός καὶ κατεφλέχθησαν κῆποι καὶ φυτὰ».³⁵ Με βάση τα όσα μας περιγράφει εδώ, ο Τιμοσταυρίτης ασκητής μας, τα φαινόμενα αυτά προσομοιάζουν και συνδέονται με ηφαιστειακές εκρήξεις, που συνοδεύονται από εκτίναξη αναβλημάτων, πυροκλαστικές ροές, εκσφενδόνιση καυτῆς αιθάλης κ.λπ. Σύμφωνα με όσα εξιστορούν οι χρονογράφοι Θεοφάνης και Νικηφόρος, κατά τους χρόνους της βασιλείας του Λέοντος Γ', το έτος 726 μ.Χ., εξερράγη το ηφαιστειο της νήσου Θήρας,³⁶ με αποτέλεσμα το ηφαιστειακό υλικό να εκτιναχθεῖ «καθ' ὅλης τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ Λέσβου καὶ Ἀβύδου καὶ τῆς πρὸς θάλασσαν Μακεδονίας».³⁷ Ο Λέων εξέλαβε το γεγονός της έκρηξης του ηφαιστείου της Θήρας ως οἰωνό και συναίνεση από τους θεούς για να επιβάλει την εικονομαχική του πολιτική, που οδηγούσε σε αλλαγές και μεταρρυθμίσεις στον παραδοσιακό τρόπο λατρείας.³⁸ Οι θρησκευτικές αυτές καινοτομίες του Λέοντα εγκαινίασαν τον ασεβή πόλεμο κατά των αγίων και σεπτῶν εικόνων, τη γνωστή Εικονομαχική έριδα, η οποία ταλάνισε την Εκκλησία και την αυτοκρατορία για ένα και πλέον αιώνα (726–843 μ.Χ.).

3. Επί της βασιλείας Βασιλείου του Α' (811–886 μ.Χ.)

Στη συνέχεια ο Εγκλειστριώτης Άγιος αναφέρεται σε δύο σεισμούς, που συνέβησαν επί της βασιλείας του ιδρυτή της Μακεδονικής Δυναστείας Βασιλείου του Α'. Ο πρώτος έπληξε την Κωνσταντινούπολη στις αρχές της βασιλείας του και συγκεκριμένα στις 9 Ιανουαρίου το 869 μ.Χ., με αποτέλεσμα να προκληθούν σημαντικές καταστροφές και να σκοτωθούν αρκετοί άνθρωποι. Ο άγιος Νεόφυτος σημειώνει ότι «οὐ μόνον πλείστα τῶν οἰκημάτων κατέπεσον, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐν τῷ Σίγματι μέγιστος τῆς ἀχράντου Θεοτόκου κατεστράφη ναός».³⁹ Στο *Συναξάριον Κωνσταντινουπόλεως*, προστίθεται, ακόμη, ότι και «ἔτεραι πολλάι ἐκκλησίαι καὶ ἰδιωτικοὶ οἶκοι κατέπεσον».⁴⁰ Οι σύγχρονοι σεισμολόγοι τον υπολόγισαν ότι είχε μέγεθος 6,6 βαθμῶν της κλίμακας Ρίχτερ και η έντασή του ήταν 8 βαθμοί της κλίμακας Μερκάλι. Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός, ότι τον σεισμό αυτό φαίνεται να είχε προβλέψει ένας από τους επιφανέστερους αστρολόγους της εποχής, ο βυζαντινός λόγιος Λέων ο Μαθηματικός ή Φιλόσοφος (περίπου 790–μετά το 869), ο οποίος διακρινόταν για τις προβλέψεις του. Ανάμεσα σ' αυτές ήταν και η δολοφονία του Βάρδα το 866.

Ο βυζαντινός συγγραφέας Νικήτας Παφλαγών (περίπου 885–μέσα του 10ου αι.) χαρακτήρισε τον σεισμό αυτό «φρικωδέστατον» και σημειώνει, ότι προκλήθηκαν σημαντικές ζημιές σε εκκλησίες, φρούρια και σπίτια, ενώ «κτηνῶν τε καὶ ἀνθρώπων ἀμύθητος γέγονε πανωλεθρία».⁴¹ Ο ναός της Αγίας Σοφίας ρηγματώθηκε σε πολλά μέρη και θα μπορούσε να υποστεί μεγαλύτερες ζημιές, εάν προηγουμένως δεν τον είχαν επιμεληθεί οι κρατούντες. Φθορές υπέστησαν και ο ναός των Αγίων Αποστόλων, ο ναός του αγίου Ρωμανού, παρά την ομώνυμη πύλη, που κατεστράφη σχεδόν ολοσχερώς, ενώ στη συνοικία του Εξακινίου κατέπεσε ο μεγάλος τρούλος του ναού της Υπεραγίας Θεοτόκου εν τῷ Σίγματι.⁴² Στον ναό αυτό, κατά την ώρα της σεισμικής ανατάραξης, ετελείτο θεία Λειτουργία με αποτέλεσμα να υπάρξουν «πολυάριθμα θύματα». Ανάμεσα στο εκκλησίασμα ήταν και ο τρίχρονος Λέων, ο μετέπειτα αυτοκράτορας Λέων Στ' ο Σοφός, ο οποίος, όμως, διασώθηκε μιας και η καμάρα, κάτω από την οποία βρισκόταν, δεν έπαθε τίποτα.

Ο δεύτερος σεισμός των χρόνων Βασιλείου του Α', τον οποίο ο Νεόφυτος αποκαλεί «παμμέγιστον», συνέβη, κατά το δωδέκατο έτος της βασιλείας του αυτοκράτορα, τον Δεκέμβριο το 877 μ.Χ. Εξαιτίας του σεισμού αυτού καταστράφηκαν αρκετά οχυρώματα της Πόλεως, καθώς και «ὁ μέγιστος τοῦ ἁγίου Ἀντίπα κατερράγη νεὼς καὶ πλείστα τῶν τῆς πόλεως οἰκημάτων».⁴³ Τις πληροφορίες για τον αναφερόμενο εδώ σεισμό αντλεί και πάλι ο συγγραφέας μας από τον *Συναξαριστὴ Κωνσταντινουπόλεως*, όπου γίνεται λόγος για τον βίο του οσίου Στεφάνου του νεολαμπούς, ο οποίος ασκήτευε στον ναό του Αγίου Αντίπα και εξαιτίας των καταστροφών που υπέστη «ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν ὁ ὅσιος καὶ εἰσῆλθεν ἔν τινι λάκκῳ ταφοειδεῖ».⁴⁴

4. Επί της βασιλείας Διοκλητιανού (242/245–311/312 μ.Χ.) και Μαξιμιανού (250–310 μ.Χ.)

Ο ταπεινός Νεόφυτος επιχειρεί, επίσης, μια αναδρομή στο παρελθόν (4ος αι.) και κάνει μνεία σε σεισμό, που έγινε στις 14 Δεκεμβρίου, επί της βασιλείας του Διοκλητιανού και του Μαξιμιανού, τον οποίο θεωρεί ως αποτέλεσμα και «ἄξιον τῆς αὐτῶν μανίας καὶ θεομαχίας».⁴⁵ Αναφορά για τον σεισμό αυτό συναντάμε στο *Συναξάριον Κωνσταντινουπόλεως* κάτω από την αναφορά της αθλήσεως «τῶν ἁγίων μαρτύρων Φιλήμονος, Ἀπολλωνίου καὶ τῆς συνοδίας αὐτῶν», οι οποίοι υπέστησαν μαρτυρικό θάνατο κατά τους διωγμούς του Διο-

39. Νεοφύτου του Εγκλειστου, *Πανηγυρική, Λόγος 16ος*, ό.π., σ. 331.

40. *Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae*, ό.π., στ. 380, 19–23.

41. Νικήτα του Παφλαγόνος, του και Δαβίδ Νικήτα Βυζαντίου τα ευρισκόμενα πάντα, *Ιγνατίου, αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, βίος ήτοι άθλησις*, PG 105, 549 AB. 42. Ό.π.

43. Νεοφύτου του Εγκλειστου, *Πανηγυρική, Λόγος 16ος*, ό.π., σ. 331, § 12, στ. 108–110.

44. *Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae*, ό.π., στ. 292, 26–31.

45. Νεοφύτου του Εγκλειστου, *Πανηγυρική, Λόγος 16ος*, ό.π., § 14, στ. 118–119.

κλητιανού στη Θήβα της Αιγύπτου από τον ηγεμόνα της Θηβαΐδος Αρριανό.⁴⁶

5. Επί της βασιλείας Θεοδοσίου Β' του Μικρού (401–450 μ.Χ.)

Τέλος, κάνει αναφορά και στον σεισμό, που έπληξε τη Βασιλεύουσα, στις 26 Ιανουαρίου, ημέρα Κυριακή, κατά τα τελευταία έτη της βασιλείας του Θεοδοσίου Β' του Μικρού ή Καλλιγράφου (408–450), του υιού Αρκαδίου και Ευδοξίας. Ο σεισμός αυτός υπολογίζεται, ότι συνέβη το 448 μ.Χ., είχε μέγεθος 7,5 βαθμούς της κλίμακας Ρίχτερ και θεωρείται ως ο σφοδρότερος, που έπληξε την Κωνσταντινούπολη, από την ίδρυσή της. Όπως σημειώνει ο άγιος Νεόφυτος, «τούς προγενεστέρους απέκρυσεν οὐ τῷ μεγέθει ἀπλῶς ἀλλὰ καὶ διαρκείᾳ τῶν τριῶν μηνῶν».⁴⁷ Οι μετασεισμικές δονήσεις συνεχίστηκαν μέχρι τις 25 Απριλίου. Από τη βίαιη σεισμική ανατάραξη κατέρρευσαν πολλά φρούρια, το Αγοραίο ή Μακρόν Τείχος της Θρακικής Χερσονήσου (Καλλιπόλεως) και υπέστησαν ανυπολόγιστες ζημιές πλήθος κατοικιών και δημοσίων οικημάτων εντός της Πόλεως. Στα όρια της ολοκληρωτικής καταστροφής βρέθηκαν οι περιοχές «ἀπὸ τῶν λεγομένων Τρωαδισίων ἐμβόλων μέχρι τοῦ χαλκοῦ Τετραπύλου».⁴⁸ Τις βιβλικές αυτές καταστροφές περιγράφει λεπτομερέστατα και ο βυζαντινός χρονογράφος Εὐάγριος ο Σχολαστικός (536–594) στο έργο του *Εκκλησιαστική Ιστορία*.⁴⁹ Σύμφωνα με το *Συναξάριον Κωνσταντινουπόλεως*, ο αυτοκράτορας, ο κλήρος και ο λαός της Βασιλεύουσας ερμήνευσαν το φυσικό αυτό φαινόμενο ως θεϊκό σημάδι και αναμενόμενη θεϊκή απάντηση στα ανθρώπινα ανομήματα. Και, κατά την τρέχουσα πρακτική στο Βυζάντιο, προσέτρεξαν, για να αναπέμψουν δεήσεις και πνευματικές ικεσίες και να πραγματοποιήσουν λιτανείες, για να εξευμενίσουν τη θεία οργή.⁵⁰

Οι αναφορές στις προγενέστερες σεισμικές δραστηριότητες, που έπληξαν την ιδιαίτερα σεισμογενή περιοχή της περιποθήτου Πόλεως του Κωνσταντίνου, από τον Τιμοσταυρίτη πρεσβύτερο, μοναχό και έγκλειστο άγιο Νεόφυτο, έγιναν με βάση στοιχεία, που ο ίδιος συνέλεξε, –«ὀλίγα ἐκ πολλῶν συλλεξάμενος»–,⁵¹ όπως αναφέρει χαρακτηριστικά.

6. Σεισμοί κατά τους χρόνους του Εγκλείστου

Πέραν όμως των προαναφερθέντων σεισμών, στον 16ο Λόγο της Πανηγυρικής του καταθέτει ταυτόχρονα στοιχεία και για δύο ακόμη σεισμούς, εκ των οποίων τον ένα τον βίωσε ο ίδιος προσωπικά και τον άλλον τον πληροφορήθηκε.⁵²

Ο πρώτος, όπως μας πληροφορεί, σημειώθηκε τα ξημερώματα, «πρὸ τετάρτην τῆς νυκτός ὥραν», και είχε επτά συνεχείς μετασεισμικές δονήσεις μέσα στην ίδια νύκτα. Συνεπεία του σεισμού προκλήθηκαν εκτεταμένες ζημιές σε κτίρια, καθώς και σε υποδομές, στην περιοχή κυρίως της πόλης και επαρχίας Πάφου και κατέρρευσαν ολοκληρωτικά δεκατέσσερις εκκλησίες, μεταξύ αυτών και ο ναός «τῆς ἀχράντου Θεοτόκου» στο φρούριο της πόλεως, «ἦν Λιμενιώτισσαν καλοῦσιν οἱ λαοί».⁵³ Από τον σεισμό κινδύνευσε και ο ίδιος ο συγγραφέας μας, ο οποίος, όπως καταμαρτυρεί, «τοσοῦτος ἐξάφνης ἐπηνέχθη σεισμός, ὥς μικροῦ δεῖν ἐπὶ προσώπου μέ πεσεῖν ἀπὸ τοῦ χαραδρίου μου ἐπὶ τὴν γῆν».⁵⁴ Πολλοί, μάλιστα, άνθρωποι από τα περίχωρα, γνωρίζοντας τη σαθρότητα του κρημονού και του σπηλαιού της Εγκλείστρας, στην οποία διέμενε, φοβήθηκαν, ότι θα είχε καταπλακωθεί από τις κατολισθήσεις.⁵⁵ Οι κάτοικοι της γύρω περιοχής προσέτρεξαν με αγωνία στην Εγκλείστρα και εκεί διαπίστωσαν, ότι με την χάρη του Θεού διασώθηκε.

Ο συγγραφέας της Πανηγυρικής μας πληροφορεί, ότι ο σεισμός

46. «Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μνήμη τῆς μετὰ φιλανθρωπίας ἐπενεχθείσης ἡμῖν φοβεράς ἀπειλῆς τοῦ σεισμοῦ, ἧς παρ' ἐλπίδα πᾶσαν ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ὁ φιλάνθρωπος Θεός». Βλ. *Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae*, ὁ.π., στ. 308, 29–32.

47. Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πανηγυρική, Λόγος 16ος*, ὁ.π., σ. 332, § 15, στ. 136–137.

48. Ο.π., στ. 140–144.

49. Evagrii Scholastici, *Epiphanien-sis et ex Praefectis Ecclesiasticae Istoriae, Libri Sex, Ex Recensione H. Valensii, Oxonii 1844*, σ. 19–20, ιζ', στ. 22–43.

50. «Ὁ βασιλεὺς λιτανεῶν πανδημεί μετὰ δακρύων ἔλεγε· “Ῥῥσαι ἡμᾶς, Κύριε, τῆς δικαίας σου ὀργῆς καὶ τῶν παραπτωμάτων ἡμῶν διὰ τῆς μετανοίας· ἐσάλευσας γὰρ τὴν γῆν καὶ συνετάραξας διὰ τὰς ἡμῶν ἁμαρτίας τοῦ δοξάζειν σε τὸν μόνον ἀγαθὸν καὶ φιλάνθρωπον Θεὸν ἡμῶν”». *Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae*, ὁ.π., στ. 425, 11–17.

51. Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πανηγυρική, Λόγος 16ος*, ὁ.π., σ. 332, § 16, στ. 150.

52. «ἄφ' ὧν εἶδον αὐτόπτως καὶ ἄφ' ὧν ἤκουσα ἀτεχνῶς». Βλ. Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πανηγυρική, Λόγος 16ος*, ὁ.π., σ. 333, § 16, στ. 151–152.

53. Ο.π. Η βασιλική της Παναγίας Λιμενιώτισσας ήταν τρίκλιτη βασιλική, κτίστηκε στις αρχές του 5ου αι. και ήταν κεκοσμημένη με πολύχρωμα μωσαϊκά δάπεδα και μαρμαροθέτημα. Καταστράφηκε, όμως, κατά τη διάρκεια των αραβικών επιδρομών του 7ου αι. Στις αρχές του 8ου αι., στον ίδιο χώρο, κτίστηκε μια νέα τρίκλιτη βασιλική, μικρότερων διαστάσεων, η οποία, κατά τον περιγραφόμενο σεισμό του 12ου αι., καταστράφηκε ολοσχερώς.

54. Ο.π., § 16, στ. 154–156.

55. Ο.π., §17.

56. Ό.π., §16, στ. 152–153.

57. Βλ. Ιωάννης Π. Τσικνόπουλος, «Η θαυμαστή προσωπικότης του Νεοφύτου, Πρεσβυτέρου, Μοναχού και Εγκλείστου», *Byzantion*, τ. 37, Bruxelles 1967, σσ. 319–320.
58. Βλ. Hippolyte Delehay, «Saints de Chypre», *Analecta Bollandiana*, v. 26, Bruxelles 1907, p. 288.
59. Βλ., εν προκειμένω, την άποψη των εκδοτών της *Πανηγυρικής* Νίκης Θεοδωρίδη και Θεόδωρου Γιάγκου, στο εισαγωγικό σημείωμα του Γ' τόμου των Συγγραμμάτων του αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πανηγυρική*, ό.π., σσ. 20–24, καθώς και του Ιωάννη Γ. Αντωνόπουλου, «Μαρτυρίες του Αγίου Νεοφύτου για τα φυσικά φαινόμενα», *Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου «Ο Άγιος Νεόφυτος ο Έγκλειστος»*, έκδ. Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Αγίου Νεοφύτου, Πάφος 2010.
60. Βλ. Αγίου Νεοφύτου του Εγκλείστου, Συγγράμματα, τ. Β', *Τυπική Διαθήκη*, Πάφος 1999, σ. 34, §5, στ. 5–6.
61. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος (Αρχιεπ. Αθηνών), *Ιστορία της εκκλησίας της Αντιόχειας*, επιμ. Γ. Τριανταφυλλάκη, Αλεξάνδρεια 1951, σ. 934.
62. Βλ. <https://www.moa.gov.cy/moa/gsd/gsd.nsf/All/49F0949D85135571C22583C4002421B1>, ανακτήθηκε 20 Δεκεμβρίου 2023.
63. Νεοφύτου του Εγκλείστου, *Πανηγυρική*, Λόγος 16ος, ό.π., σ. 334, § 19, στ. 181–188.
64. Jean Baptiste Chabot (επιμ.), *Chronique de Michel le Syrien. Patriarche Jacobite D'Antioche (1166–1199)*, τ. 3, Paris 1905, σ. 337.
65. Περισσότερα βλ. Albert Failler, «Le patriarche d'Antioche Athanase Ier Manassès (1157–1170)», *Revue des études byzantines*, τ. 51, Paris 1993, σσ. 63–75, όπου περιλαμβάνεται και ένα σύντομο απόσπασμα από τον «Βίο του Παναγιωτάτου Πατριάρχου Αντιοχείας Αθανασίου Μανασσή», που ευρίσκεται στο *Σιναϊτικό χειρόγραφο 482* (1117). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο Failler εσφαλμένα εδώ σημειώνει ως έτος θανάτου του Πατριάρχου το 1170 και όχι την 29 Ιουνίου 1171.
66. Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, ό.π., σ. 934.
67. Η γνωστή από τους ελληνιστικούς χρόνους πόλη της Έμεσας

αυτός συνέβη «κατ' ἀρχάς γάρ τῆς ἐν τῇ ἐγκλείστρα καθεῖρξέως μου».⁵⁶ Ερμηνεύοντας τη φράση αυτή του Αγίου, προκύπτουν διάφορες απόψεις και διχογνωμίες, σε σχέση με την ακριβή χρονολόγηση της εκδήλωσης του σεισμού αυτού. Ο μελετητής του βίου και των έργων του αγίου Νεοφύτου, Ιωάννης Τσικνόπουλος, θεωρεί ότι ο καταστροφικός αυτός σεισμός έγινε λίγο μετά την άφιξη του Ερημίτη μας στον Μελισσόβουννο και την έναρξη λαξεύσεων στο «ἀπόκρημνον ἄκρον τῆς καταφύτου τερπνοτάτης στενῆς κοιλάδος, τὴν 24ην Ἰουνίου 1159»,⁵⁷ άποψη, την οποία συμμερίζεται και ο Hippolyte Delehay.⁵⁸ Η άλλη άποψη⁵⁹ θεωρεί, ότι η κάθειρξη του Νεοφύτου δεν έγινε αμέσως, μετά τον ερχομό και την εγκατάστασή του στον Μελισσόβουννο, αλλά μετά τη χειροτονία του σε πρεσβύτερο, που έγινε το 1170, και όπως σημειώνει στην *Τυπική Διαθήκη* του, «ἤρξαντο καὶ τὰ τῆς Ἐγκλείστρας πλατύνεσθαι καὶ καλλωπίζεσθαι».⁶⁰ Ερμηνεύοντας, επίσης, τη φράση «μετά καιρόν οὐ συχνόν», συνδέουν τον σεισμό αυτό με τον αντίστοιχο, ο οποίος έπληξε την Αντιόχεια το 1171,⁶¹ και καταλήγουν στο συμπέρασμα, ότι ο περιγραφόμενος σεισμός της Πάφου ενδεχομένως να έγινε στις αρχές του ίδιου έτους. Θα πρέπει να επισημάνουμε, εδώ, ότι τα αποτυπώματα της αρχαιολογικής έρευνας στη βασιλική της Λιμενιώτισσας και τα στοιχεία, που το Τμήμα Γεωλογικής Επισκόπησης της Κυπριακής Δημοκρατίας⁶² παρουσιάζει στην επίσημη ιστοσελίδα του, συνηγορούν, ότι ο υπό αναφορά σεισμός έγινε το 1160. Το επίκεντρό του ήταν Νοτιοδυτικά της Κύπρου, με εκτιμώμενο μέγεθος 6,7 βαθμούς της κλίμακας Ρίχτερ και έντασή 9 βαθμούς της κλίμακας Μερκάλι.

Σε σχέση τώρα με τον ισχυρότατο σεισμό, που έπληξε την Αντιόχεια, «μετά καιρόν οὐ συχνόν», όπως γράφει, τα διαδραματισθέντα και τις δραματικές συνέπειες, που αυτός επέφερε, ο Άγιος τα πληροφορήθηκε από κάποιον μοναχό, προερχόμενο από την πληγείσα περιοχή. Ο εν λόγω μοναχός περιγράφει στον Ερημίτη της Πάφου, με πάσα λεπτομέρεια, τα τραγικά γεγονότα και τα όσα επέφερε το χτύπημα του Εγκέλαδου στον τόπο του: «Οὐ μόνον, φησί, σφοδρῶς ἡ γῆ κατεσειέτο, ἀλλὰ καὶ ἐμυκάτο καὶ κατεσχίζετο, καὶ οἱ λίθοι κάτω ὡς ἐπὶ φάραγγος κατερρίπτοντο. Ἐν δέ τό σμίγεσθαι πάλιν τὴν γῆν, ὅσοι περὶ τὰ ἀκρόχειλα εὐρίσκοντο λίθοι, ὥσπερ ἐκ πετροβόλου ἀφιέμενα πρὸς ὕψος ἐξηκοντίζοντο. Καταπεπτώκασι δέ οὐ τείχη μόνον καὶ πλείσται τῶν οἰκημάτων, ἀλλὰ καὶ ἡ μεγάλη ἐκκλησία ἐξ ἧς καὶ ὁ Πατριάρχης κατεφονεύθη καὶ πλῆθος λαοῦ πολλοῦ».⁶³ Ο σεισμός αυτός έγινε στις 22 Ιουνίου του 1171 και ήταν ιδιαίτερα ισχυρός και βίαιος και, όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Συροϊακωβίτης Πατριάρχης Αντιοχείας στο Χρονικό του, «la terre était secouée comme une barque sur la mer»⁶⁴ (η γη τινάχτηκε σαν βάρκα στη θάλασσα). Ως αποτέλεσμα της σεισμικής αναταράξεως, ήταν να καταρρεύσει το τείχος της Αντιόχειας, που βρίσκεται στην όχθη του ποταμού Ορόντη, αλλά και πλήθος οικιών και εκκλησιών, ανάμεσα στις οποίες και η του Αποστόλου Πέτρου. Κατά την ώρα του σεισμού, εντός του ναού, ετελείτο θεία Λειτουργία, προεξάρχοντας του τότε Πατριάρχη Αντιοχείας Αθανασίου Α' του Μανασσή,⁶⁵ συλλειτουργούντων Αρχιερέων και με τη συμμετοχή πλήθους πιστών, που θάφτηκαν κάτω από τα χαλάσματα. Ο Πατριάρχης τραυματίστηκε θανάσιμα και απεβίωσε λίγο μετά τον απεγκλωβισμό του από τα ερείπια.⁶⁶ Αρκετές, επίσης, ήταν οι καταστροφές και σε άλλες πόλεις και χωριά της περιοχής, όπως η Δαμασκός, η Έμεσα,⁶⁷ η Επιφάνεια,⁶⁸ το Χαλέπι.

Γ. Η ερμηνεία των σεισμών

Ολοκληρώνοντας τη σύντομη αυτή αναφορά, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι, πέρα από τις αναφορές σε σεισμούς, οι οποίες εντοπι-

ζονται στα συγγράμματα του αγίου Νεοφύτου, ιδιαίτερο ενδιαφέρον και σημασία έχουν και οι ερμηνείες, που προσδίδει σ' αυτές. Και οφείλουμε παρενθετικά, στο σημείο αυτό, να σημειώσουμε, ότι οι αναταράξεις και οι δονήσεις του εδάφους, που επιφέρουν τα διάφορα σεισμικά φαινόμενα, προκαλούσαν ανέκαθεν φόβο στους ανθρώπους και είχαν έναν ιδιαίτερο αντίκτυπο στη ζωή τους. Ο θυμός του Εγκέλαδου, καθώς και κάποια άλλα φυσικά φαινόμενα, όπως εκλείψεις Ηλίου ή Σελήνης, εμφάνιση κομητών κ.λπ., εθεωρούντο από τον προχριστιανικό κόσμο ως κακοί οιωνοί και προάγγελοι επικείμενων καταστροφών. Αντίστοιχα στους χριστιανικούς χρόνους οι άνθρωποι θεωρούν, ότι ο Θεός επιτρέπει τις δοκιμασίες αυτές, οι οποίες εκλαμβάνονται ως προειδοποιήσεις και σημάδια της έντονης θεικής δυσaráσκείας, για τα ανομήματα και τις αμαρτίες τους, αλλά και ως «φιλάνθρωπες παιδεύσεις». Και μπορεί η γη να «περικλονήται» και να «κατασειήται», αλλά, ως ο Άγιος μας υπογραμμίζει, «οὐ θελήσει θέλει Θεὸς τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς αὐτὸς ἀψευδῶς ἐπηγγείλατο, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν».⁶⁹ Το θέλημα του Θεού είναι οι άνθρωποι να μεταμεληθούν και να οδηγηθούν σε μετάνοια, επιστροφή και σωτηρία.

Ὡς προς τα αίτια, που προκαλούν τους σεισμούς, ο Ἐγκλειστος Ἅγιος, αφού πρώτα προτάσσει τους προβληματισμούς του, λέγοντας, «ζητῶν πολλάκις ἐγὼ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἡ γῆ τρέμει καὶ κατασειέται»,⁷⁰ καταθέτει, ακολούθως, δύο ερμηνείες:

α. «διὰ τοὺς πολυθῆους καὶ θεοποιούντας τὴν κτίσιν, ἵνα γνῶσιν ὅτι «εἷς Θεός»»⁷¹ και

β. «διὰ πλῆθος πολὺ παρανομούντων ἀνθρώπων».⁷²

Ἡ στάση αὐτῆ του Θεοῦ εἶναι κατ' ἐξοχὴν παιδαγωγική, αφού μέσα από τη βάσανο «τῆς ἀλόγου καὶ ἀνευθύνου κτίσεως», διδάσκεται ἡ λογικὴ κτίσις, οἱ ἄνθρωποι, να ἀποφεύγουν τὴν αμαρτία.⁷³ Προσθέτει, παράλληλα, ὅτι «τρομάσσει Θεὸς τὴν γῆν βουλόμενος καὶ ἡμᾶς συντρομάζει καὶ ἀποστήναι τῆς ἀμαρτίας».⁷⁴

Ἐμνημόνευσα ἐγὼ τῶν σεισμῶν βουλόμενος δεῖξαι ὁμοῦ δύναμιν Θεοῦ καὶ κηδεμονίαν ὑπὲρ ἡμῶν»,⁷⁵ σημειώνει με νόημα ο Ἅγιος. Ὁ Θεὸς ἔχει τὴ δύναμιν να καθοδηγῇ τα στοιχεῖα τῆς φύσεως καὶ ὅλα τα φυσικὰ φαινόμενα, τα οποία ἄλλωστε ο ἴδιος δημιούργησε. Στόχος του Θεοῦ, με ἀφορμὴ ἀκόμη καὶ αὐτὰ τα φαινόμενα, δεν εἶναι ἡ τιμωρία, ἀλλὰ ἡ μετάνοια καὶ ἐπιστροφή των ἀνθρώπων. «Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ κατὰ διαφόρους καιροὺς σεισμοὶ φοβεροὶ ἐπὶνέχθησαν πρὸς Θεοῦ πρὸς πίστιν καὶ μετάνοιαν ἄγων τοὺς ἀνθρώπους»,⁷⁶ τονίζει. Ὁ Ἐγκλειστος καὶ ἀναχωρητὴς Ἅγιός μας, μέσα ἀπὸ τα παρουσιαζόμενα αὐτὰ γεγονότα καὶ τις συμφορές, που ἐπιφέρουν οἱ σεισμικὲς δραστηριότητες, ἐπιχειρεῖ να ἐξαγάγει ψυχωφελὴ διδάγματα καὶ δι' αὐτῶν να καθοδηγήσει ποιμαντικὰ τις ψυχές των ἀνθρώπων μακριὰ ἀπὸ τὴν ψυχοφθόρο αμαρτία, να τις φέρει στὸν δρόμο τῆς σωτηρίας καὶ στὴ Βασιλεία του Θεοῦ.

Abstract

Saint Neophytos the Recluse, Father, and Teacher of the Church of Cyprus, but also of the Orthodox Church in general, holds a prominent position in the history and life of the big island of Cyprus. His life, his achievements and his writings, coincide with a period particularly critical for the history of the island, since he lived during the period covering the very end of the Byzantine rule, throughout the seven-year tyranny of the self-anointed king, Isaac Komnenos, and the beginning of the Frankish rule. Through the multitude of pages of his writings which have survived, beyond the spiritual ascent he

εἶναι ἡ σημερινὴ Χόμς τῆς Συρίας. 68. Ἡ πόλη Ἐπιφάνεια εἶναι κτισμένη στις ὄχθες του ποταμοῦ Ὀρόντη, στὴν κεντρικὴ δυτικὴ Συρία καὶ σήμερα φέρει τὸ ὄνομα Χάμα.

69. Ἀγίου Νεοφύτου του Ἐγκλείστου, Συγγράμματα Α', Πεντηκοντακέφαλον, Πάφος 1996, σ. 312, κθ' §16, στ. 15-17.

70. Νεοφύτου του Ἐγκλείστου, Πανηγυρική, Λόγος 16ος, ὁ.π., σ. 327, §1, στ. 1-2.

71. Ὁ.π., στ. 2-4.

72. Ὁ.π., στ. 6-7.

73. «Ἡ ἄλογος καὶ ἀνεύθυνος μαστίζεται κτίσις ἀνθρώπους διδάσκουσα φεύγειν τὴν ἀμαρτίαν». Ὁ.π., σ. 328, §2, στ. 15-17.

74. Ὁ.π., §3, στ. 32-33.

75. Ὁ.π., σ. 334, §20, στ. 189-191.

76. Ὁ.π., σ. 328, §3, στ. 33-35.

offers us, he also shares with us a large number of historical, largely primary, original information, especially regarding natural phenomena which have occurred and affected his homeland and beyond.

Amongst the historical information about natural phenomena, which he makes us aware of, through his Writings, are his references to various earthquakes, which he has experienced himself or which came to his knowledge. In his *Panegyric* collection of sermons and encomiums, one of his speeches is specifically dedicated to this subject. We refer to the XVI Speech, which represents an «encomium to the holy and glorious great martyr of Christ Demetrius». In this speech, entitled: «recollections of various earthquakes, and queries about those and God's guardianship», he seeks to give an answer to «the cause for which the earth trembles and is being shaken», and he refers to various earthquakes, which have occurred either before him or contemporary. Most of them concern Constantinople, but also other regions of the empire and, as it seems, his main source of information about these events, is the famous *Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanum*.

Keywords: Saint Neophytos the Recluse, *Panegyric*, earthquakes, Constantinople, Antiochia, Paphos